

„ДЯВОЛСКО” - АТАНАС ДАЛЧЕВ

(анализ)

Атанас Далчев е сред поетите, дебютирали през двадесетте години на XXв. Този период се характеризира със същевременни промени в литературния живот, причините за които се коренят в междувоенната атмосфера на криза и преосмисляне на основни социални и културни ценности. Творчеството на Далчев не може да бъде отнесено към нито едно от познатите направления и тенденции. Естетическите схващания на поета не са част нито от лявата вълна, достигнала връх в текстовете на Смирненски, нито от авангардните търсения, емблематизирани от фигурата на Гео Милев, не са и близки на своеобразния Фурнаджиев „примитивизъм”, чийто лирически свят говори чрез понятията на природните стихии. „Дяволско” е своеобразно „резюме” на Далчевата поетическа образност. Това е творба, която залага на провокацията и я разгръща в широк естетически план.

„Дяволско” от Атанас Далчев има много „двойници” в плана на типологичните съотнасяния и лесно може да бъде прочетена като провокативна реплика на Ботевата балада „Хаджи Димитър”, а в структурен план тя си коренспондира с прочутото стихотворение на Николай Лилиев „Лежа в безлюдните пустини”. Случването в „Дяволско” е своеобразно опровержение, демонстриращо възможността за действие дори и в най-безизходни ситуации. Творбата е пародийно обърната към символизма. Героят на Ботевата балада умира в патетично извисеното пространство на Балкана, под привечерното звездно небе, докато героят на Далчев умира съвсем прозаично „в стаята под покрива”. Чрез опозицията „разум -умиране” е засегнат друг аспект на проблема душа – тяло. Процесът на умирането е характеризиран като „ад”. Стрелките на часовника описват дванадесетте кръга на ада на лирическия герой и жънат неговите „часове отровни”. Съвсем очевидно е, че творбата на Далчев радикално преосмисля мита за героя и неговия подвиг. В „Дяволско” няма подвиг, има провокация, символично охулване на света „ад”. Тази творба не е съсредоточена върху смъртта, разбрана като отваряне на настоящето към принципите на морала и хоризонтите на бъдещето. Тя е насочена към безсмислието на празното, беследно изтичащо време. Време не за подвиг, а времето, когато човек просто чака своята смърт, когато е лишен от способността за промяна и дела. Смъртта тук не е патетично събитие, могъщ символичен преход от низините на робското живеене към висините на свободата, а е вписана в „равното” всекидневие.

Ситуацията с героя, който страда и умира в някакво гранично пространство, отново намира своята художествена реализация. Лирическият герой е „тъй близко до самия небосвод”, който е символ на вечността и безкрая, но все пак покрива препречва пътя на умиращия, който се намира на границата между живота и смъртта, между ежедневието и безкрая. Образът на покрива като пречка загатва, че до вечността героят едва ли ще достигне.

Изгубил ценностните си ориентации, светът е деградирал или до безсмислените крясъци на тълпите, или до самотните умирения. В Ботевата балада отклик на смъртта на героя са жътварските песни и сякаш се дочува пулсът на вечността, докато тук отклик са градските шумове и пьянски крясъци. Отново откриваме символизъм - профанното опиянение на тълпата и суетното тържество на делничния ум силно контрастират на умиращия човек, те не се интересуват от него. Особено силно контрастира хронотопът - картината на тълпата долу е динамична, докато при умиращия сякаш времето е спряло. Опозицията „горе-долу“ загатва за голямата разлика между лирическият герой и хората, заети с ежедневието. В безсмислената си смърт той пак е „над“ тях, защото осъзнава метафизични истини, докато те са заети единствено със своя бит. Всъщност техният кипящ живот е безсмислен колкото смъртта на лирическият герой, но те не го осъзнават. Те са забързани, но към „кръчмите и публичните домове“. Тази тяхна устременост разкрива деградацията на обществото.

Приближаването на смъртта събужда скръбни чувства у лирическият герой: „И за да заглуша в себе си скръбта/ понякога аз сядам на прозореца...“ Прозорецът също е гранично пространство – той е границата между умиращия човек и изгубените в ежедневието си тълпи. Героят отново е на границата – толкова близо до тях и същевременно толкова далече. Прозорецът го дели от тях, но той не може да мине отвъд него. Тук агресията към другите хора е емоционална реакция от процеса на умиране: „и яростно оттам замервам хората/ със пръст от старите саксии без цветя.“ Липсата на цветя в саксиите символизира угасващия живот – сякаш тялото, което умира е празната саксия. Нещо повече – този образ е иронична реплика към често възпяваните венци за победителя (клишета от типа на „китка за юнака“). Това още веднъж идва да покаже междутекстовата активност на „Дяволско“ – то взема отношение към цял сноп от стереотипни образи и словесни формули, изпълнили пространството на българската литература. Замярането с пръст е своеобразно „погребване“ с пръст. Този жест подсказва за обречеността на хората. Така чрез „хулиганската“, или поне асоциална провокация, Далчев се доближава до авангардните търсения на 20-те години (на Гео Милев, Ламар, Николай Марангозов).

Хората са обречени, защото истинските връзки между тях са престанали да съществуват. В Ботевата балада общността бе онзи патологичен „фон“, който осмисляше смъртта на героя, докато тук инстанция, която да свързва и символично да приютава човека, липсва. И това всъщност е принципът на дявола. Той е демонът на отчуждението, чийто усилия са насочени към разпадането на връзките между хората и опразването на света от ценности. Защото ценността е всичко онова, което хората са изграждали и са отстоявали чрез делата и вярата си. Лирическият субект осъзнава, че с неговата смърт „този весел свят“ не свършва. Смъртта е ежедневието, а не събитие за околните. Липсва разбирането на мотива за смъртта като край на нещо старо и начало на нещо ново, смъртта като преход от света на материалното към света на невидимото. Тук смъртта е незначителна. В тази творба се наблюдава отношение на самопрезрение към собственото физическо тяло, което вече умира: „ненужна жалка мърша“. Всъщност лирическият субект приема себе си като вече мъртъв. Той осъзнава, че животът му е достигнал своя край и го приема. Изразен е контраст между веселите, здрави хора и печалния, умиращ човек. Този контраст подсказва мотивът за отчуждението

между хората, който пък е в разрез с християнската повела, че всички са братя: „мога ли да бъде техен брат?“ Тук отново откриваме намесата на дявола.

Разумът не се дистанцира от тялото, както е в „Метафизически сонет“, а като че ли се стреми да приеме тленната му участ. Оформя се тезата, че разумът не може да съществува без тялото и никак не е по-висш от него, защото с физическата смърт настъпва и душевната. Той дръзко заявява, че има всичко: „Аз имам всичко: моя е смъртта.“ Това е едно екстремно състояние на духа, който проявява способност да превъзмогне скръбта и страданието от смъртта и да я приеме хладнокръвно като последно и единствено еднолично решение. Демонстрирана е пълна алиенация от обществото, причина за което може би е съзнанието, че хората не могат да помогнат на умиращия човек и със състраданието си само ще усилят болката. Разумът остава верен на физическото тяло и в смъртния си час, абстрахирайки се от всичко, се отказва дори от състраданието на останалите: „Не искам състрадание от хората!“ Нещо повече – в състоянието на безизходица лирическият герой решава да посегне на остатъка от живота си на пук на останалите и парадоксално това е неговият изход. Показано е и абстрахиране от небето и бога. Личи разочарованието на лирическия субект, че не получава очакваната подкрепа от божеството. Отдалечава се от бога, за което говори фактът, че умиращият не го споменава, не се моли, не споделя християнските ценности вяра, надежда и любов. Решението на лирическия герой да посегне на остатъка от живота си обозначава тоталната лишеност на съществуването от цел и значимост : „И аз ще се изплезя на света,/ обесен върху черния прозорец.“ Тук трябва да се отбележи, че изплезването е типичен жест на дявола, подчертан и в неговите изображения по стените на средновековните катедрали. Изкривеното в хулна гримаса лице отново е знак на отпадането на човек от Бога, защото, както неведнъж е посочвано, лицето е мястото, където се проявява Божественото. Прозорецът е черен, защото е граничното място на смъртта на лирическия субект. Черният прозорец става единственият и естествен изход от лишеното за всякакви излюзии за смисленост всекидневие.

Ако баладата е жанрът на героичните времена, то гротеската е жанрът на прозаичните „дяволски“ времена. Далчевата творба описва угасването на живот, лишен от смисъл. Тя поставя редица проблеми на обществото, сред които отчуждението между хората, както и от Бога и липсата на герои и подвизи в обществото. Обществото трябва да преосмисли ценностите си и да се придържа отново към тях, защото светът все още има нужда от герои. Отчуждението тласка неволно смъртника в селенията на дявола. Затова стихотворението е озаглавено „Дяволско“.